

МЕНТАЛЬНІ ПЕРЕДУМОВИ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОВОГО НІГІЛІЗМУ

А.І. Квітка,

студентка 4 курсу юридичного факультету

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Вже шістнадцять років – з часу проголошення незалежності – Україна прагне демократії. Здавалося б, Конституція вказує на те, що наша держава є демократичною, а суспільство – дійсно громадянським. Але чи це так? Чи вірить середньостатичний українець у панування закону? На жаль, ні. Саме це явище і є правовим нігілізмом, сутність якого – у загальному негативному відношенні до права, закону, нормативного порядку, а щодо джерел – в юридичній відсталості, правовій невихованості основної маси населення [1, 65]. Останнє обумовлене ще багатовіковою традицією, бо бере свій початок аж у розвитку князівських міжусобиць Давньої Русі, постійній боротьбі за владу, плутаних наказах, що забезпечували перш за все права та свободи вищих суспільних верств, протистояння на всіх рівнях влади – тому, що підтримувало уявлення про право виключно як про "указ керівництва" [2, 564]. Період будівництва в нашій країні "суспільства розвиненого соціалізму"

також аж ніяк не сприяв формуванню високої правосвідомості, бо диктатура марксизму суспільну роль права фактично не визнавала. Не дивно, що все вищеназване дало потужну базу для виникнення особливого національного правового менталітету. Що ж він являє собою?

Згідно визначення В. Л. Храмової, менталітет можна охарактеризувати як деяку «психологічну особливість» представників певної етнокультури, що допомагає уяві об'єднати окремі епізоди світосприйняття в єдину цілісну картину. Така «особливість» є обумовленою різноманітними соціологічними, етнічними, релігійними та іншими стереотипами людей, тобто закономірною. У цьому контексті правовий менталітет виступає консервативним явищем зі специфічним набором підсвідомих та свідомих установок, ідей та моделей поведінки по відношенню саме до права та закону, виконання нормативно-правових приписів.

Кожна людина як один з членів певного суспільства є немов «зараженою» менталітетом, що підсвідомо впливає на її поведінку [3, 46]. Таким чином, саме він є коренем правового нігілізму, який охопив нашу країну. Якщо ж казати про зв'язок українського менталітету із правовим нігілізмом, можна виділити ряд особливостей:

1) згадане вище негативне відношення до права;

2) неаргументована орієнтація на державну владу. Для прикладу, на Заході особа більше покладається на власні можливості; держава ж є "юридичним арбітром", що охороняє права людини;

3) до специфічних рис психології нашої ментальності можна віднести ірраціональність, алогічність, імпульсивність, деяку ідеалістичність, потяг до справедливості, терпимість. У цьому можна вбачати певний зв'язок з релігійними приписами християнства;

4) логічно, що з попередньої ознаки випливає й інше – психологічна нестійкість, ідеолого-правова нестабільність, непослідовність економічних, політичних та навіть культурних поглядів, а відтак – розкіл у суспільній свідомості, поєднання в ній несумісних ментальних схем та стереотипів;

5) «посттоталітарний синдром», тобто повна (у т. ч. і правова) дезорієнтація українців, зумовлена, за виразом М. Матузова, «надлишком свободи»;

б) таким чином бачимо, що після розпаду СРСР український правовий менталітет ще й досі не знайшов нові правоаксіологічні установки, нову необхідну парадигму у філософії права; певні правові цінності та інститути вже не відповідають потребам молодій Українській державі; це породжує нестабільність, невпевненість громадян у праві, а зрештою – правовий нігілізм;

7) і, нарешті український правовий менталітет є невинуватено заполітизованим. Це пов'язано з крайньою поляризованістю українського суспільства [4, 101].

Виходить немов би своєрідне «замкнуте коло» – негативні риси українського правового менталітету є ніби продовженням правового нігілізму, який, у свою чергу, міцно базується на тому ж менталітеті. Звісно, не можна відділяти правовий нігілізм від певних соціальних причин, що його обумовлюють (недостатнє соціальне забезпечення громадян, бюрократія, корупція в органах влади і т. ін.). З вищесказаного можна зробити висновок: середній українець постає перед нами як людина, що відноється до права в кращому випадку з презирством, не вірить у можливість реального захисту своїх прав, розглядає чиновників як людей, котрі "можуть все" тому, що влада та закон на їхньому боці. Така людина ніяким чином не може сприяти розвитку, закріпленню та охороні ідей про сильне громадянське суспільство, верховенство права й закону, досягнення правової держави та ін. Але чи могли подібні люди спричинити бурхливий сплеск суспільно-політичної активності наприкінці 2004 року під час президентських виборів? Чи свідчило це про деякий рівень зменшення правового нігілізму у нашій державі, а саме про те, що суспільство чи, принаймні певна його частина, повірила у силу права та закону, у можливість охорони своїх прав? Мабуть, так, але лише частково – лише як емоційно-психологічний багатомільйонний

протест проти корупції, бюрократизму, що впродовж багатьох десятиріч років руйнували сферу суспільних відносин. Пониження або повне знищення правового нігілізму громадян, з однієї сторони, спонукало б їх свідомо та систематично брати участь у здійсненні державної влади через різні інститути громадянського суспільства. З іншої сторони, знищення правового нігілізму правлячої еліти виявлявся б у досконалості нормативно-правових актів, розробці дійсно працюючих механізмів їх реалізації, відсутності конфронтації між різними політичними силами.

Висновок: правовий нігілізм – невід’ємна частина свідомості середнього українця, а тому державі та суспільству слід звернути більшу увагу на тотальне поширення цього зла і вжити якомога більше заходів, необхідних для стабілізації положення. Перш за все, для цього необхідно створити широку базу інформування громадян про їх фундаментальні права та свободи, інновації у сфері законодавства, виносити на обговорення громадськості певні аспекти запланованих у ньому змін (особливо це стосується взаємодії громадян з органами місцевого самоврядування), проводити конференції та круглі столи із запрошенням експертів та представників ЗМІ, а також розробити юридичний механізм, функцією якого буде недопущення порушень основних прав та свобод людини і громадянина (як, наприклад, система безкоштовних для громадян юридичних консультацій).

Література:

1. Волошенюк А.В. Правовой нигилизм: общетеоретическая характеристика. – Х.: ООО “ПРОМЕТЕЙ-ПРЕС”, 2005. – 104 с.
2. Политология для юристов: курс лекций/Под ред. академика РАН России, проф. Н. И. Матузова. – М.: НОРМА, 2003. – 754 с.
3. Храмова В. Л. Ментальные предпосылки украинского парадокса //Наука та наукознавство. – 2007. - № 1. – С. 47-69.
4. Осика І. Правовий нігілізм та правова культура // Право України. – 2001. – № 7. – С. 98-101.

Науковий керівник: А.А. Письменицький